

MEČISLOVAS JUČAS APIE LAISVUOSIUS ŽMONES

1795 m. Lietuvą prijungus prie Rusijos, penktosios visos Rusijos revizijos duomenimis (1795), Lietuvoje buvo įrašyta 30 proc. laisvųjų valstiečių. Rusijoje tokios žmonių kategorijos nebuvo. Todėl caro valdininkai juos pavadino užsieniečiais. Laisvųjų žmonių klausimas labai aštriai iškilo tada, kai caro vyriausybė 1812 m. panaikino anksčiau buvusią Lietuvoje mokesčių sistemą ir įvedė pagalvės mokesť. Laisvieji žmonės turėjo mokėti dvigubai didesnę pagalvės mokesť negu baudžiauninkai. Todėl Lietuvos dvarininkai ėmė smarkiai juos mažinti. XIX a. viduryje jų beliko 5 proc. visų valstiečių. [...]

Revizija 1795 m. šiuo laisvųjų žmonių požiūriu yra labai netiksli. Yra išlikę trijų apskričių — Vilniaus, Švenčionių ir Trakų (nėra Kauno gubernijos) — parapijų (88) revizijų sąrašai. Iš jų matyti, kad laisvaisiais žmonėmis buvo įrašomi bežemiai, žiemionys, išėiviai ir bėgliai, kai kuriuose dvaruose — činšininkai. Skaiciavimai suvestinėse lentelėse parapijų ribose nesutampa su laisvųjų skaičiumi, nurodytu sąrašuose. Įrašai revizijų sąrašuose nesutampa su inventorių duomenimis. Revizijų sąrašuose laisvieji suskirstyti į laisvus ir laisvus, gyvenančius pagal kontraktus. [...]

Taigi kas jie, laisvieji žmonės?

Svarbiausias laisvės požymis baudžiovos laikais buvo teisė išėiti iš dvaro, t. y. apleisti savo poną arba jo neturėti. Dauguma laisvųjų žmonių, kaip minėta, gyveno Žemaitijoje ir jos šiaurvakarinėje dalyje. Kodėl Telšių apskrityje jų susitelkė daugiausia? Ten buvo mažai palivarkų, valstiečiai nuo sena mokėjo činšą. Dvarui buvo svarbu, ne kas mokės činšą, o kiek ir ar laiku jį sumokės. Todėl Žemaitijoje, ten, kur pirmiausia buvo įvesta piniginė renta ne tik nuo žemės kiekio, bet ir nuo kokybės, kur buvo labiau išsivystę piniginiai santykiai, dvarininkai ir leido valstiečiams keltis iš vienos vietos į kitą su sąlyga, kad išsikeliantis paliktų savo vietoje atsakingą už sodybą ir žemę kitą valstietį.